

Medgyesi Márton: Az időskorúak jövedelmi helyzetének változása az 1990-es években

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Medgyesi Márton (2002) „Az időskorúak jövedelmi helyzetének változása az 1990-es években”: in: *Társadalmi riport 2002*,
Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.).
Budapest: TÁRKI, Pp. 60–74.

Az időskorúak jövedelmi helyzetének változása az 1990-es években

Medgyesi Márton

1. Bevezetés

Ebben a tanulmányban az idősek anyagi helyzetének 1990-es évekbeli változását vizsgáljuk.

Az időszak első felében a lakossági reáljövedelmek az 1994-es kiugrást kivéve folyamatosan csökkentek, az évtized vége felé azonban az 1996-os recessziós mélypont után, mind a gazdaság növekedése, mind a lakosság reáljövedelmei növekedésnek indultak. Ugyanakkor a recesszió és az azt követő fellendülés nem minden társadalmi csoportot érintett azonosan. Különösképpen eltérhet a gazdasági recesszió és fellendülés hatása az idősek és aktív korúak között, hiszen míg ez utóbbi csoport jövedelmeire nagyobb hatással van a gazdasági szerkezetváltozás, – egyes iparágak válsága vagy fellendülése, a munkalehetőségek szűkülése-bővülése vagy bizonyos munkavállalói tulajdonságok fel-, illetve leértékelődése – addig az idősek jövedelmei esetében ezek a hatások kevésbé játszanak szerepet.

Mivel a Magyar Háztartás Panel (MHP) és a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatok alapvetően a háztartási jövedelmeket kérdezik részletesen, elsősorban az idősek jövedelmi helyzetének változását követjük figyelemmel, de adataink azt is lehetővé teszik, hogy a vagyoni helyzet változásával kapcsolatban is tegyünk néhány megjegyzést. Az elmúlt évtized során több, az idősek helyzetével foglalkozó tanulmány is napvilágot látott. A tanulmányok egy része a Központi Statisztikai Hivatal adatain (Hancock–Pudney 1997; Havasi 2000), másik része a TÁRKI háztartás-vizsgálatainak felhasználásával (Medgyesi–Sági–Szivós 1999; Cserna–Szivós 2000; Spéder 2000) készült. A Központi Statisztikai Hivatal és a Szociális és Családügyi Minisztérium közös kiadványa (KSH–SzCsM 1999), valamint Ferge Zsuzsa tanulmánya (Ferge 1999) több adatfelvétel adataira támaszkodva nagy ivű áttekintést nyújt az idősek anyagi helyzetének változásáról. Ezek a tanulmányok azonban csak az 1990-es évek közepéig követik az idősek helyzetének alakulását, e tanulmány kísérletet tesz arra, hogy a legutóbbi évek eredményeivel egészítse ki az említett irodalmak által felvázolt képet. A következőkben először az idősek jövedelmi helyzetének alakulását vizsgáljuk. A jövedelmek abszolút nagyságának vál-

tozása mellett az idősek és aktívok relatív jövedelmi helyzetének változását is elemezzük. Továbbá vizsgáljuk azt is, hogy milyen tényezők határozzák meg az idősek csoportján belül a jövedelmek eltéréseit. Végezetül pedig az idősek vagyoni helyzetének alakulásáról lesz szó.

2. Az idősek jövedelmi helyzetének változása

2.1. Néhány módszertani megjegyzés

Az időskorúak jövedelmi helyzetének elemzésekor használt jövedelemfogalom az éves nettó, rendelkezésre álló háztartási jövedelem. A háztartási jövedelem egy fogyasztási egységre jutó értékét minden háztartáshoz hozzárendeltük¹. A vizsgált jövedelmek között csak a pénzbeli/monetáris jövedelmeket tudjuk számba venni. Az idősek helyzetével foglalkozó tanulmányok felhívják a figyelmet a „természetbeli”, a háztartás bevételei között pénzmozgásban meg nem jelenő jövedelmek fontosságára is. Ilyenek például bizonyos vagyontárgyak birtoklásából származó jövedelmek (leggyakrabban a lakások nyújtotta „szolgáltatások” pénzbeli értékét szokták jövedelemként a lakástulajdonosoknak imputált lakbér értékével), valamint például a társadalombiztosítás által térítésmentesen nyújtott egészségügyi szolgáltatások, vagy az ingyenes állami oktatás. Mivel ezeknek a jövedelmeknek az eloszlása erősen életkorfüggő, az idősek, illetve aktív korúak jövedelmi pozíciójának összevetésekor érdemes őket számba venni az elemzésben. Itt az adatkorlátok miatt kénytelenek vagyunk ettől eltekinteni.

A másik jelentős mérési probléma az aktívok és idősek jövedelmi helyzetének vizsgálatakor az, hogy meglehetősen valószínű, hogy a nyugdíjasok esetében pontosabban tudjuk felmérni a háztartási jövedelmeket, míg az aktív korúaknál nagyobb a jövedelmek „alulmérésének” valószínűsége. Az időseknek legtöbbször csak egy forrásból, a nyugdíjből származik jövedelmük, összegét természetesen jól ismerik, és legtöbbször hajlandók is azt közölni a kérdezővel. Eközben egy aktív

¹ Az elemzés egysége az egyén, hiszen az egyéni jólét eloszlása érdekel minket, a jövedelmek azonban háztartási szinten „képződnek”, tehát meg kell oldani a háztartási jövedelmek egyéni szintre való visszavetítésének problémáját. Egyrészt feltételeztük, hogy a háztartásban a tagok között egyenlő a jólét eloszlása, másrészt a különböző méretű háztartások jövedelmeinek összehasonlítására fogyasztási súlyokat alkalmaztunk. A háztartási jövedelmeket tehát minden egyénhez hozzárendeltük, de nem úgy, hogy vettük volna az egy főre jutó jövedelemösszeget, hanem a második, harmadik stb. háztartástagot egynél kisebb súllyal vettük figyelembe. Így kaptuk a fogyasztási egységre vetített, ún. „ekvivalens” jövedelem értékeit. Formálisan az ekvivalens háztartástagra vetített háztartási jövedelem számításának módja: $Y=I/S^e$, ahol Y a háztartási jövedelem, S a háztartás létszáma, e pedig a rugalmassági együttható (a súlyok számításánál használt rugalmassági együttható $e=0,73$).

korú háztartásban többféle, egy éven belül akár többször is változó forrásból és összegben származnak jövedelmek, ezeket nehezebb pontosan felidézni, bizonyos jövedelemtípusokról pedig nem is szeretnek beszámolni az emberek. Ez természetesen alapvetően befolyásolja eredményeink érvényességét. Hancock és Pudney (1997) ezért amellet érvelnek, hogy ne a jövedelem, hanem a fogyasztás alapján mérjék az aktív korúak és az idősek jóléti helyzetét, mert arra kevésbé jellemző az eltitkolás, mint a jövedelmek esetében. Az általunk használt felvételekben azonban a fogyasztás mérése kevésbé részletes és megbízható, így a jövedelmek összevetésénél maradunk. Két megjegyzés kívánkozik ide. Egyrészt amikor az idősek jövedelmi helyzetének változását vizsgáljuk, a jövedelmek mérésének pontossága csak abban az esetben félrevezető a tendenciák megállapításánál, amennyiben az maga is változik a vizsgált időszak során. Másrészt mondandónk szempontjából lényegesebbek a jövedelemeloszlás alsó 40%-ában játszódó folyamatok. Megkockáztatjuk, hogy a jövedelmek alulmérésének problémája kevésbé jelentős a jövedelemeloszlás e részében.

2.2. Az idősek és az aktív korúak jövedelmeinek alakulása

Az 1. táblázatban a teljes népesség, az aktív korúak, és az idősek jövedelemeloszlásának alakulását tüntettük fel az 1990-es években. A Háztartás Panel adatai alapján számítottuk ki az 1992 és 1996 évekre jellemző értékeket, az 1998-as és 2001-es eloszlásokat pedig a Háztartás Monitor kutatás adatai alapján kaptuk, minden jövedelemértéket 2001-es árakra számoltunk át. A táblázat az átlag- és mediánjövedelmek értékét tartalmazza, az egyes kvintilisek értékét pedig a mediánjövedelem százalékában tüntettük fel. Ezen kívül a leggyakrabban alkalmazott egyenlőtlenségi indexek értékét láthatjuk.

A népesség reáljövedelme jelentős mértékben csökkent 1992 és 1996 között. A teljes népesség mediánjövedelme reálértelmenben mintegy egyötödével lett alacsonyabb. 1996 és 1998 között újabb 10%-kal csökken a teljes népesség mediánjövedelmének reálértéke, az utána következő három év alatt viszont 23%-os növekedés figyelhető meg. A kvintiliseknek a mediánhoz viszonyított aránya alapján 1992–1996 között és 1998–2001 között is növekedett a jövedelmek egyenlőtlensége, bár a Gini-együttható² értékének változása az 1990-es évek első felében ezzel ellentétes trendet mutat. Az idősek jövedelmeinek egyenlőtlensége minden

² $Gini = \frac{1}{n^2} \sum_{i=1}^n y_i^2 - \frac{(\sum_{i=1}^n y_i)^2}{n^2}$, ahol n a sokaság létszáma, és $i = 1, \dots, n$, továbbá y_i az i -edik egyén jövedelme, és μ , a jövedelmek átlaga. A Gini 0 és 1 közé eső értékeket vehet fel, a nagyobb érték nagyobb egyenlőtlenségre utal. Az együttható a többi indexhez viszonyítva kevésbé érzékeny az eloszlás szélein bekövetkezett változásokra, tehát relatíve az eloszlás közepére érzékeny (Litchfield 1999).

esetben kisebb, mint az aktív korúakra, illetve a teljes népességre jellemző egyenlőtlenség.

1. táblázat. *Jövedelmek eloszlása, 1992–2001*

	1992			1996		
	Teljes minta	Aktív korúak	Idős-korúak	Teljes minta	Aktív korúak	Idős-korúak
1. kvintilis /medián	0,71	0,71	0,78	0,67	0,65	0,80
2. kvintilis /medián	0,90	0,89	0,93	0,89	0,88	0,94
3. kvintilis /medián	1,11	1,12	1,09	1,13	1,12	1,08
4. kvintilis /medián	1,46	1,44	1,38	1,48	1,50	1,32
Medián (Ft)	615 629	672 888	527 315	484 243	517 077	467 234
Átlag (Ft)	761 485	824 085	650 481	560 457	600 884	517 946
Átlagbecslés standard hiba (Ft)	13205	19367	22835	5465	8268	7486
Gini (%)	0,32	0,32	0,28	0,29	0,30	0,21
N	5538	3068	1129	4972	2868	911

	1998			2000		
	Teljes minta	Aktív korúak	Idős-korúak	Teljes minta	Aktív korúak	Idős-korúak
1. kvintilis /medián	0,69	0,67	0,79	0,69	0,65	0,78
2. kvintilis /medián	0,89	0,88	0,93	0,89	0,87	0,93
3. kvintilis /medián	1,11	1,13	1,09	1,14	1,13	1,08
4. kvintilis /medián	1,47	1,48	1,34	1,51	1,50	1,35
Medián (Ft)	441 107	465 443	434 843	541 050	591 766	500 671
Átlag (Ft)	502 195	531 956	476 122	628 900	679 290	559 323
Átlagbecslés standard hibája (Ft)	4442	6162	6958	5330	7584	8136
Gini (%)	0,28	0,29	0,20	0,29	0,30	0,21
N	5202	3221	968	5203	3186	1075

Forrás: 1992, 1996: MHP; 1998, 2001: TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés: A kvintilisek a megfelelő rész népesség kvintiliseit jelentik. Forint értékek 2001-es árakon kifejezve.

Ugyanakkor az is látható, hogy míg 1992-ben az idősek jövedelmeinek Gini-együtthatója csak kismértékben maradt alatta az aktívakénak, addig a későbbi időpontokban jelentős különbség tapasztalható. 1992-ről 1996-ra az aktív korúak egyenlőtlensége növekedett, az alsó kvintilis értéke csökkent a mediánhoz képest,

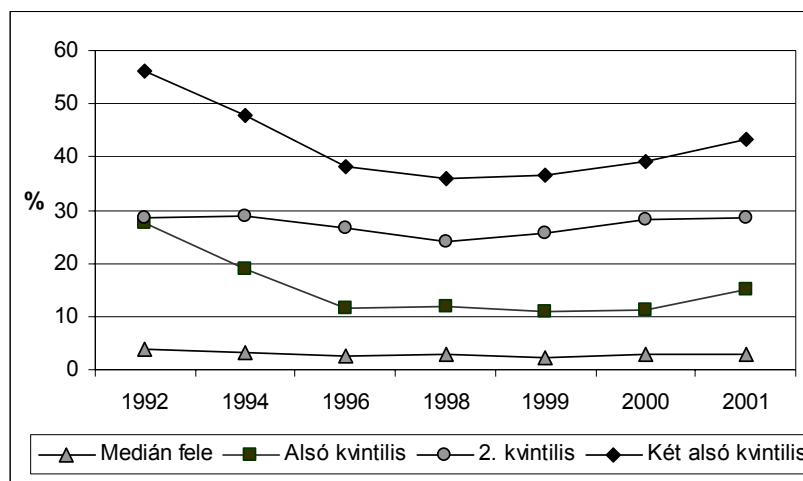
míg a felső kvintilisé növekedett. Az idősekre jellemző egyenlőtlenség viszont csökkent, elsősorban azért, mert az idősekre jellemző jövedelmi skála összességben nyomódott, a 4. kvintilisnek a mediánhoz viszonyított értéke csökkent.

2.3. Az idősek relatív jövedelmi helyzetének változása

Elsőként megvizsgáljuk, hogy a jövedelmi eloszlás melyik részében helyezkednek el jellemzően az idősek, és a jövedelemeloszlásban elfoglalt helyük hogyan változott az elmúlt évtizedben. Most a teljes mintát rakjuk emelkedő sorrendbe a fogyasztási egységre jutó háztartási jövedelem alapján, és azt vizsgáljuk, hogy az idősek csoportjában hogyan alakul az eloszlás egyes részeibe esők aránya. Egyrészt vizsgáljuk, hogy az idősek mekkora hányada tekinthető szegénynek, a szegénységi küszöböt a mediánjövedelem felénél, illetve az alsó kvintilisenél meghatározva, másrészt pedig azt, hogy mekkora részük tartozik a teljes népesség jövedelem szerinti második ötödébe, vagyis mekkora részükre jellemző az alsó-középosztályi helyzet.

Az eredményeket az 1. ábra mutatja. Látható, hogy az elmúlt évtized során nem változott a mediánjövedelem felénél alacsonyabb jövedelemből élő háztartások aránya az idősek körében, nagyjából 3% volt ez az arány az egész vizsgált időszakban. Az alsó kvintilisenél alacsonyabb jövedelmű háztartások aránya azonban jelentős változáson ment át, az 1992-es 28%-os arányról 1998-ra 12%-ra csökkent, majd 2001-re 15%-ra növekedett. A második kvintilisbe esők aránya, ha kisebb mértékben is, de szintén csökkent az évtized első felében, majd 1998-tól 2001-ig négy százalékponttal, 24%-ról 28%-ra nőtt. Az ábrán azt is feltüntetjük, hogy az idősek hányad része tartozik a jövedelem szerinti alsó két ötödébe (40%-ba). Látható, hogy 1992 és 1996 között jelentősen, 56%-ról 38%-ra csökkent az idősek között ez az arány, majd az évtized második felében, ha kisebb mértékben is, de emelkedett. A felső két kvintilisbe tartozó idősek arányának változása ezzel ellentétes irányú, az évtized első felében 24%-ról 35%-ra nőtt, majd később stagnált, és 2001-re pedig 29%-ra csökkent. Az idősek relatív jövedelmi helyzete tehát javult az évtized első felében, és romlott az 1997–1998 utáni időszakban. Mindez egyrészt demográfiai folyamatok, másrészt az egyes társadalmi csoportok eltérő jövedelem-dinamikájának következménye. Valamelyest növekedett az idős korcsoport részaránya a teljes népességben, illetve a 18 év alatti gyermekekhez képest, ami szintén megváltoztatja az egyes jövedelmi ötödök megoszlását népességcsoportok szerint. A demográfiai folyamatok mellett természetesen a jövedelmi folyamatok is felelősek a változásokért. A következőkben azt elemezzük, hogy hogyan alakult az időskorúak, illetve az aktív korúak jövedelmének reálértéke a jövedelemeloszlás különböző részein.

1. ábra. Időskoriúak helyzete a jövedelemeloszlásban – az egyes jövedelmi küszöbökönél kevesebbel rendelkezők aránya az idősök körében (%)

Már láttuk, hogy 1992 és 1996 között az aktív korúak mediánjövedelmének reálértéke nagyobb mértékben csökkent, mint az idősök esetében. A csökkenés mértéke azonban nem volt egyenletes a jövedelemeloszlás különböző részein. Az aktív korúak körében legnagyobb mértékben a legalsó kvintilis reálértéke esett vissza: 1996-ban az alsó kvintilis 71%-a volt a négy évvel azelőtti értéknek. Ezzel szemben az idősök között a legalsó kvintilis esetében figyelhetjük meg a legkisebb mértékű reálérték-csökkenést, ami 9%-os volt. Ennek következtében jelentősen javult az idősök és az aktív korúak jövedelmeinek aránya a legalsó kvintilisben, míg 1992-ben 87%-a volt az időseknél az alsó kvintilis aránya az aktív korúakéhoz képest, addig 1996-ban már 10%-kal meghaladta azt. A magasabb jövedelmű idősök jövedelmi helyzete is javult az aktív korúakhoz viszonyítva, de a javulás kisebb mértékű volt: a 80. percentilis esetében 76%-ról 80%-ra nőtt az idősök/aktív korúak jövedelmeinek aránya. 1996 és 1998 között az aktív korúak mediánjövedelmének reálértéke újabb 10%-kal esik vissza, és nagyjából hasonló mértékű, 7%-os az idősök mediánjövedelmének csökkenése is. Az is látható, hogy a csökkenés sokkal egyenletesebben oszlott el. Mindezek mellett 1998-ban az alsó kvintilis kivételével, az eloszlás minden pontján ismét valamelyest javult az időseknek az aktív korúakhoz viszonyított helyzete.

2. táblázat. Kvintilisek reálértékének változása aktív és időskorúak között a megelőző időszakhoz viszonyítva, 1992–2001 (%)

	1992		1996		1998		2001	
	Aktív korú	Időskorú	Aktív korú	Időskorú	Aktív korú	Időskorú	Aktív korú	Időskorú
1. kvintilis	100	100	71	91	92	92	124	113
2. kvintilis	100	100	76	90	90	92	125	115
3. kvintilis	100	100	77	88	90	94	128	114
4. kvintilis	100	100	80	85	89	94	129	116
Átlag	100	100	73	80	89	92	128	117
Medián	100	100	77	89	90	93	127	115

1998 és 2001 között mind az idősek, mind az aktív korúak reáljövedelmei növekedtek. Az aktív korúak esetében a mediánjövedelem reálértéke 27%-kal emelkedett ebben az időszakban, az idősek körében ennél alacsonyabb, 15%-os volt a növekedés. Amennyiben kvintilisenként nézzük, látható, hogy a magas jövedelműek között nagyobb mértékű volt a jövedelmek emelkedése. Az aktív korúaknál mintegy 5 százalékponttal haladja meg a negyedik kvintilisnél mért növekedés az alsó kvintilis növekedési ütemét, az idősek között pedig 3%-kal. 1998 és 2001 között azonban minden kvintilisnél egyöntetűen 10 százalékponttal csökken az idősek és aktív korúak átlagjövedelmeinek aránya.

Összességében tehát úgy látszik, hogy az idős népesség jövedelmi helyzete kevésbé volt kitéve a gazdasági ciklus változásainak. Bár reálértékben az idősek jövedelmi helyzete is romlott az 1992–1997 közötti időszakban, de az aktív korú népességre jellemzőnél kisebb mértékben. 1997 után pedig, noha az időskorúak reáljövedelmei növekedtek, de az aktív korúakéhoz képest kisebb mértékben. Mi lehetett ennek az oka? Bár többször változott az évtized folyamán az idősek jövedelmén belül döntő szerepet játszó nyugdíjak megállapításának és indexálásának a módja, ugyanakkor az Országos Nyugdíjpénztár Felügyelet (ONYF) adatai alapján a nettó átlagkereset és az átlagnyugdíj aránya nem változott jelentősen. Ráadásul a kisebb mértékű változás is az idősek relatív helyzetének változásával ellentétes irányú volt. Az 1992-es 60,3%-ról 1997-re 57,7%-ra csökkent, aztán pedig 2001-ig 61,5%-ra emelkedett az átlagnyugdíj értéke az átlagkeresethez képest (ONYF 2000). Ugyanakkor az évtized első felében a foglalkoztatottság jelentős mértékű csökkenése miatt egyre nőtt azon háztartások aránya, ahol egyik vagy esetleg minden kereső elvesztette munkahelyét, munkanélkülivé vagy gazdaságilag inaktívvá vált.

Elsősorban ezeknek a háztartásoknak a jövedelmi helyzetében történt jelentős romlás magyarázhatja az idősek relatív helyzetének javulását. Az évtized második felében pedig, amikor is a gazdasági növekedés mellett a reáljövedelmek emelkedése volt jellemző, az idősek jövedelmei lassabban emelkedtek. Némileg a foglalkoztatottak száma is emelkedett ebben az időszakban, ami megnövelte a keresővel rendelkező háztartások arányát. A foglalkoztatottság dinamikája mellett említhető a munkanélküli ellátások és családtámogatások reálértékének csökkenése az évtized első felében, és különösen a családtámogatások szerepének erősödése 1998-tól.

3. Jövedelmi különbségek az idősek csoportján belül

Korábban láthattuk, hogy az idősek körében kisebbek a jövedelmi egyenlőtlenségek, mint az aktív korúaknál, ugyanakkor a magas, illetve alacsony jövedelmű idősek között is jelentős jövedelmi különbségek vannak. Ebben a fejezetben azt vizsgáljuk, hogy melyek azok az egyéni, illetve háztartási tulajdonságok, amelyek az idősek jövedelmi helyzetét befolyásolják. Öt tényező hatását vizsgáljuk az idősek jövedelmi viszonyaira: az időskorú személy életkorát, iskolai végzettségét, utolsó foglalkozását, a háztartás típusát és lakóhelyének településtípusát. Az utolsó foglalkozás és az iskolai végzettség változók szerepét azért vizsgáljuk, mert ezek jelentősen befolyásolják a dolgozó egyén bérét, aminek alapján aztán később a nyugdíja meghatározásra kerül. Sajnos a Magyar Háztartás Panel adatbázisában a nyugdíjasok utolsó foglalkozása nem szerepel, így ennek a változónak a szerepét nem tudjuk vizsgálni az 1992-es adatokon. Az életkor azért lehet fontos tényező, mert az egyre fiatalabb életkori csoportok, a gazdaság és a termelékenység növekedése miatt általában többet keresnek aktív korukban és így átlagban magasabb nyugdíjakra jogosultak. Mivel azonban itt nem a személyi, hanem a háztartási jövedelmek eloszlását vizsgáljuk, ezért a háztartás típusát is figyelembe kell venni. Nem mindegy, hogy az időskorú egyedül él, vagy népesebb háztartás tagja és, hogy a háztartásban van-e aktív személy stb.

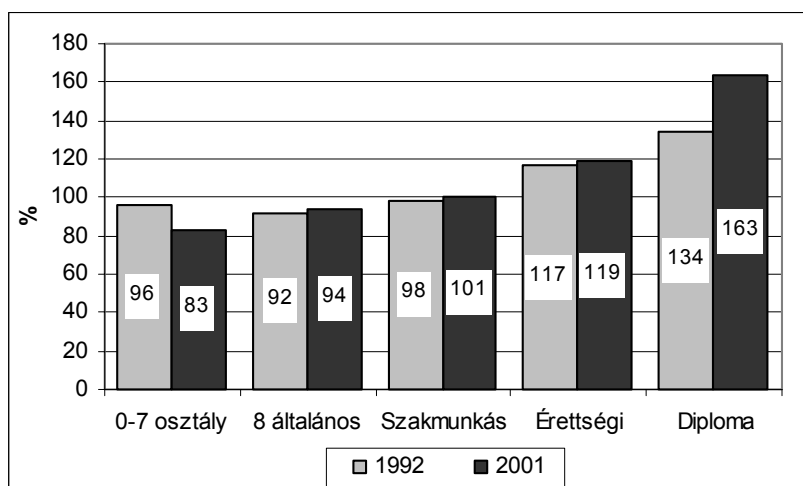
3. táblázat. *Idősek átlagjövedelmei a háttérváltozók egyes kategóriáiban, 1992-ben és 2001-ben*

	Megoszlás (%)	1992 Átlag (Ft)	Átlag=100	Megoszlás (%)	2001 Átlag (Ft)	Átlag=100
Életkor						
60–64 éves	25,5	683 198	105	21,9	562 313	101
65–69 éves	27,3	712 832	110	22,9	567 270	101
70–74 éves	19,8	627 099	96	22,6	546 287	98
75–79 éves	11,0	567 446	87	18,3	538 809	96
79 évesnél idősebb	16,4	579 585	89	14,4	588 703	105
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>650 481</i>	<i>100</i>	<i>100,1</i>	<i>559 323</i>	<i>100</i>
Háztartástípus						
Egyedülálló idős	22,5	484930	75	25,3	493352	88
Csak inaktív	47,1	580533	89	49,8	564423	101
Idős aktívval	30,4	881550	136	24,9	616195	110
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>650481</i>	<i>100</i>	<i>100,0</i>	<i>559323</i>	<i>100</i>
Iskolai végzettség						
0–7 osztály	46,6	623774	96	30,5	463 986	83
8 általános	24,0	595049	91	32,9	524 346	94
Szaktanús	12,2	637171	98	17,3	562 888	101
Érettségi	10,2	761913	117	11,2	663 546	119
Diploma	7,1	873734	134	8,0	913 535	163
<i>Összesen</i>	<i>100,1</i>	<i>650481</i>	<i>100</i>	<i>99,9</i>	<i>559 323</i>	<i>100</i>
Utolsó foglalkozás ^{a)}						
Vezető, értelmiségi, vállalkozó	–	–	–	12,0	831 303	146
Alsó vezető, beosztott szellemi	–	–	–	15,5	647 231	113
Szaktanús	–	–	–	19,9	579 784	102
Mezőgazdasági munkás	–	–	–	12,9	468 618	82
Betanított, segédmunkás	–	–	–	39,7	491 242	86
<i>Összesen</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>100,0</i>	<i>570 717</i>	<i>100</i>
Településtípus						
Község	41,4	616 730	95	39,3	480 387	86
Város	27,2	578 204	89	22,2	530 477	95
Megyeszékhely	11,7	762 356	117	16,8	558 791	100
Budapest	19,7	754 657	116	21,6	733 630	131
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>650 481</i>	<i>100</i>	<i>100,0</i>	<i>559 323</i>	<i>100</i>

Megjegyzés: a) Az MHP 1992-es adatfelvételében a nyugdíjasok utolsó foglalkozását nem kérdezték meg.

A 3. táblázat az átlagjövedelmek eltérését mutatja a háttérváltozók egyes csoportjaiban. 1992-ben a legjelentősebb különbség az egyes háztartástípusok között található, a dolgozó aktív korúakkal együtt élő idősök átlagjövedelme 80%-kal haladja meg az egyedülálló idősök átlagos jövedelmét. Kilenc évvel később az átlagjövedelmek eltérése sokkal kisebb mértékű az egyes háztartástípusok között, az aktív korúakkal egy háztartásban élő idősök átlagos jövedelme mindössze 25%-kal nagyobb az egyedülálló idősök átlagos jövedelménél. Az átlagjövedelmek iskolai végzettség szerinti eltérése viszont 2001-ben jelentősebb, mint az évtized elején, amit a 2. ábra is mutat. Elsősorban a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettségeknél történt változás: a diplomás idősök átlagos jövedelmei 2001-ben 63%-kal haladják meg az átlagos jövedelmet, szemben az 1990-es évek elejére jellemző 34%-os többlettel. Ugyanakkor a 8 általánost végzetek elmaradása az átlagos jövedelemtől mintegy 13 százalékponttal nőtt. Az utolsó foglalkozás szerepét csak 2001-ben tudjuk vizsgálni. A legnagyobb átlagjövedelmű csoport, a vezetők, értelmiségiek, vállalkozók átlagjövedelme 46%-kal magasabb az idősök összességére jellemző átlagnál, míg a legrosszabb helyzetű, mezőgazdasági munkásként nyugdíjba vonulók csak 82%-át kapják az átlagnak. Valamelyest erősödik a jövedelmek szóródása településtípus szerint is, hiszen a budapesti idősök átlagjövedelme 1992-ben csak egyötödével haladja meg a községekben élőkét, míg 2001-ben 50%-kal.

2. ábra. Az idősök relatív átlagjövedelmei az egyes iskolai végzettségi kategóriákban

Regresszióval is vizsgáltuk az egyes magyarázó változók szerepét, ennek eredményeit a 4. táblázat mutatja. Hogy az eredmények összehasonlíthatók legyenek, a 2001-es regressziós modellben nem szerepeltetjük az utolsó foglalkozás változóját. Jelentős különbség látható a változók magyarázó szerepében 1992 és 2001 között. 1992-ben a regressziós modellben szereplő nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus változók összesen az idősök jövedelmének szóródásából mindössze 5%-ot magyaráznak, míg 2001-ben 29%-ot. Az évtized elején csak két változó hatása szignifikáns: az aktív korúakkal egy háztartásban élő idősök, illetve a budapesti idősök jövedelmi helyzete kedvezőbb az átlagosnál a többi változó hatására kontrollálva. 2001-ben ezek mellett a hatások mellett kimutatható (*ceteris paribus*) az idősebb korosztályhoz (75–79 évesek, 80 évesek és idősebbek) tartozók magasabb jövedelme, valamint a jövedelmek fokozatos növekedése az iskolai végzettség egyre magasabb szintjein.

4. táblázat. *Az idősök jövedelmeinek szóródását magyarázó regressziós modellek, 1992-re és 2001-re*

	1992		2001	
	Regressziós együttható (10 000 Ft)	Az együttható-becslés standard hibája	Regressziós együttható (10 000 Ft)	Az együttható-becslés standard hibája
Konstans	11,03*	1,52	38,00*	2,45
Nem (referencia: nő)				
Férfi	0,85	1,08	0,65	1,54
Életkor (referencia: 61–65 éves)				
65–69 éves	1,37	1,39	3,16	2,09
70–74 éves	0,12	1,52	2,75	2,11
75–79 éves	-1,61	1,84	6,51*	2,35
80+ éves	-2,12	1,64	9,20*	2,53
Háztartástípus (referencia: több idős/inaktív)				
Egyedülálló	-1,57	1,31	-5,28*	1,79
Aktív felnőttel	7,41*	1,18	8,12*	1,72
Iskolai végzettség (referencia: 1–7 osztály)				
Általános iskola	-1,17	1,30	6,77*	1,93
Szakmunkás	-0,77	1,70	8,28*	2,33
Érettségi	1,85	1,86	18,54*	2,62
Diploma	3,56	2,17	39,47*	3,04
Településtípus (referencia: falu, kisváros)				
Megyeszékhely	1,31	1,16	1,76	1,63
Budapest	3,69*	1,49	16,46*	2,01
R ²		0,05		0,29
N		1124		1175

Megjegyzés: Független változó: ekvivalens háztartási jövedelem (10 000 Ft) A 0,05-ös szignifikanciaszinten szignifikáns együtthatókat csillaggal jelöltük.

4. Tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság az idősök háztartásaiban

Eddig az idősök és aktív korúak jövedelmi helyzetét hasonlítottuk össze, az éves háztartási jövedelmek alapján. Ez a jólét eloszlásának egy pillanatfelvételt jelent, ami a háztartások jövedelmeinek időbeni ingadozása miatt kisebb-nagyobb mértékben eltérhet a háztartást hosszabb távon jellemző jóléti helyzettől. Az egyik megoldás ennek vizsgálatára az lenne, ha több év jövedelemadatait vehetnénk figyelembe, és erre az 1992–1997 közötti időszakban a Magyar Háztartás Panel adatbázisa lehetőséget is biztosít. A másik lehetőség, hogy a háztartás vagyoni helyzetét vizsgáljuk, ez tudniillik a vizsgálatot megelőző hosszú évek jövedelmeinek és megtakarítási, felhalmozási döntéseinek az eredményeképpen alakul. Az összehasonlíthatóság kedvéért inkább ez utóbbi megoldást választjuk, és a háztartás tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága alapján jellemezzük az idősök és aktív korúak háztartásainak vagyoni helyzetét.

A tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságot egyrészt a különböző cikkekkel való rendelkezés gyakoriságával, majd pedig összevont mutatót képezve is vizsgáljuk. Elemzési szintünk továbbra is az egyén szintje, tehát azt vizsgáljuk, hogy az egyes korcsoportokba tartozó személyek mekkora része él olyan háztartásban, ahol van az adott tartós fogyasztási cikkből (lásd 5. táblázat). Látható, hogy az elmúlt évtized folyamán valamelyest javult az idősök háztartásainak tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága. A mélyhűtővel, fagyasztóládával rendelkező háztartásban lakó idősök aránya például 46%-ról 67%-ra nőtt, de ugyancsak számottevő növekedés figyelhető meg a mikrohullámú sütővel, automata mosógéppel, színes televízióval, videomagnóval rendelkező háztartásban élő idősök arányában. Itt persze többféle hatás keveredik: a növekedés származhat abból, ha egy idős háztartás tartós fogyasztási cikket vásárol, de abból is, hogy tartós fogyasztási cikkekkel jobban ellátott egyének lépik át az időskor küszöbét, sőt abból is, ha egy idős ember a tartós fogyasztási cikkekkel jobban ellátott gyermeke háztartásába költözik.

Az előbb tárgyalt kérdések alapján ezután összevont mutatót képeztünk a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságra. Ezt úgy végeztük, hogy 0 átlagú és 1 szórású (standardizált) változókká transzformáltuk a fenti ismérveket, és ezeket összeadva kaptuk a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságot összefoglalóan jellemző mérőszámot. Ez alapján különítettük el a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés ötödeit. Az ötödök megoszlása az aktív, illetve időskorúakon belül (lásd 6. táblázat) meggyőzően mutatja, hogy az időskorúak az általában rosszabbul ellátott háztartásokban laknak mind

1992-ben, mind 2001-ben, és növekedett is az idősök körében a tartós fogyasztási cikkekkel legrosszabbul ellátott ötödbe eső háztartások aránya, 34%-ról 41%-ra.

5. táblázat. *Egyes tartós fogyasztási cikkekkel rendelkező háztartásban lakó idősök aránya az összes időskorún belül, 1992–2001 (%)*

	1992	1996	1998	2001
Hifitorony	5	7	5	8
Hűtőszekrény	94	95	96	97
Mélyhűtő, fagyasztó	46	61	60	67
Mikrohullámú sütő	5	13	17	24
Hagyományos mosógép	73	72	70	65
Automata mosógép	23	29	27	37
Mosogatógép	1	1	1	1
Személyi számítógép	3	3	4	4
Színes TV	50	71	76	85
Videomagnó	11	18	17	21
Autó	25	24	23	26

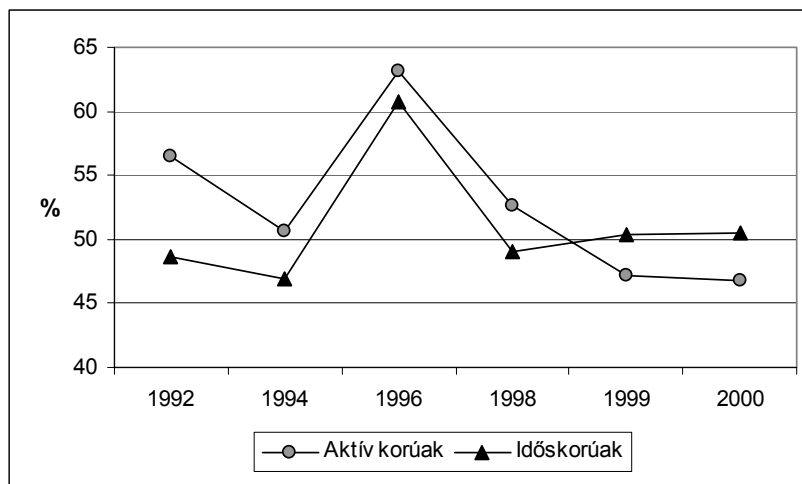
6. táblázat. *Az időskorúak, illetve az aktív korúak megoszlása a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés ötödei szerint, 1992-ben és 2001-ben (%)*

	1992		2001	
	Aktív korúak	Időskorúak	Aktív korúak	Időskorúak
1. ötöd	16,7	34,3	16,1	41,0
2. ötöd	18,4	27,7	16,7	26,9
3. ötöd	21,8	21,5	19,8	16,5
4. ötöd	21,1	8,9	23,3	11,2
5. ötöd	22,0	7,5	24,2	4,5
N	3067	1129	3186	1076
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

5. Összegzés

Ebben a tanulmányban a legutóbbi évek adataival egészítettük ki az idősök jövedelmi helyzetéről alkotott képet. Láthattuk, hogy a reáljövedelmek emelkedése ellenére 1998 és 2001 között romlott az időskorú népesség relatív jövedelmi helyzete az aktív korú népességhez képest, illetve a teljes népességben belül. Ebben az időszakban tehát ellentétes irányú folyamat játszódott le ahhoz képest, amit az 1990-es évek első felében megfigyelhettünk. Akkor ugyanis, ahogy más tanulmányok is megállapították (KSH–SzCsM 1999; Ferge 1999; Medgyesi–Sági–Szivós 1999; Spéder 2000) a gazdasági visszaesés idején a társadalombiztosítási nyugdíj megmentette az időseket attól a nagymértékű jövedelemcsökkenéstől, ami például a munkájukat elvesztő rétegeket érintette, ezáltal ebben az időszakban relatív jövedelmi helyzetük a teljes népességhez viszonyítva javulni tudott. A jóléttel kapcsolatos szubjektív indikátorok között is akad olyan, amely megerősíti a jövedelmi folyamatok alapján kialakuló képet. Ahogy a 3. ábra is mutatja, az aktív korúak között nagyobb arányban voltak, akik családjuk anyagi helyzetét romlónak látták az 1990-es évek első felében, 1999-től azonban az idősök körében magasabb ez az arány.

3. ábra. Családjuk anyagi helyzetének elmúlt évi alakulását romlónak/jelentősen romlónak tartók aránya idősök és aktív korúak között, 1992–2000 (%)

IRODALOM

- Cserna E. – Szivós P. 2000: Az időskorúak jövedelme és fogyasztása 1999-ben. In: Daróczi – Spéder (szerk.): A korfa tetején. NKI Kutatási Jelentések, 64.
- Ferge Zs. 1999: Reálisan a nyugdíjasok helyzetéről. Esély, 1999/6.
- Hancock, R.– Pudney, S. 1997: The welfare of pensioners during economic transition: an analysis of Hungarian survey data. Economics of Transition, Vol. 5. No. 2.
- Havasi É. 2000: Az idősek jövedelmi helyzete a tények és vélemények tükrében. In: Daróczi – Spéder (szerk.): A korfa tetején. NKI Kutatási Jelentések 64.
- KSH–SzCsM 1999: Időskorúak a mai Magyarországon. Budapest, KSH–SzCsM.
- Litchfield, J. A. 1999: Inequality: Methods and Tools. <http://www.worldbank.org/poverty/inequal/index.htm>
- Medgyesi M. – Sági M. – Szivós P. 1999: Az idősek jövedelmi helyzetéről. Esély, 1999/6.
- ONYF 2000: Országos Nyugdíjpénztár Felügyelet 2000. Tájékoztató. Letölthető anyag: www.onyf.hu.
- Spéder Zs. 2000: Hungary: Getting better and becoming dissimilar. In: Stanovnik et al. (ed.): Well-being of the elderly. A comparison across five European countries. Ashgate.